Галина Г. Тяпко*
Московский государственный институт международных отношений (университет)
119454, г. Москва, проспект Вернадского, 76

РЕЧИ *ШТО* И *ШТА* У СВЕТЛУ ФУНКЦИОНАЛНЕ И ПЕДАГОШКЕ ГРАМАТИКЕ

Чланак је посвећен слабо стандардизованом сегменту српске граматике – употреби етимолошки сродних речи *што* и *шта*. Приручници, граматике и речници дају шкрту информацију о разлозима лексиколизације тих речи, а ретке студије о њима већ су постале раритет – у сваком случају за странце. То нас је и подстакло да у првом делу чланка сведемо информацију о речима *што* / *шта* из ранијих извора. У другом делу разматрамо њихове „додирне тачке“ у савременом језику ослањајући се на функционално-семантички метод. Анализа је показала да у случајевима неутрализације упитне семантике заменице *шта* у индиректном питању долази до зближавања ових исказа са онима који садрже односну заменицу *што*. То је дало подстрек још већем активитету речи *шта,* посебно у неформалном комуницирању.

Кључне речи: српски језик, речи *што* / *шта*, зависна реченица, функционално преклапање

1. На јужнословенској дијалекатској мапи назив за три дијалекта дале су заменице за неживо – *што* (штокавски), *кај* (кајкавски) и *ча* (чаковски), а не географски принцип као у већини класификација. Међутим та чињеница нехотице показује изузетну активност и фреквентност тих речи у дијалекатској комуникацији што је омогућило да се повуче граница на простору једног великог дијалекта. “Интрига” је тим већа што је данашњи српски језик за разлику од других словенских језика наследио два облика заменице за неживо ─ *што* и *шта,* настале у разно време. У ранијим епохама у оптицају био је само *један* облик у служби тих речи – *чьто,* који је касније добио народскији изговор *што.* Тај се облик употребљавао у двема основним функцијама – интерогативној и релативној. Затим се од њега одвојио облик *шта*, који је извесно време функционисао као дуплетан. О каснијем настанку –а облика говори и назив штокавског дијалекта, који користе сви штокавци – на западу, истоку и југу: добио је назив *што*кавштина, не *шта*кавштина. Већ у новије доба, у дуплетном тандему дошло је до расподеле функција: зависни падежни облик *шта* учврстио се (утврдио се) у независним падежима – номинативу и акузативу – у упитној (интерогативној) и зависно-упитној функцији, док независни падежни облик *што* статусно је “понижен” и преусмерен на односну (релативну) функцију – као односна заменица.

2. 1. Како је до тога дошло? Предложена су два објашњења настанка и осамостаљења облика *шта*. Први се о томе изјаснио познати језикословац, хрватски вуковац прве генерације Т. Маретић. Сматрао је да облик *шта* у генитиву једнине “jednako je običan kao i *čega*: oda šta, oko šta, do šta“ (Maretić 1963[3]:197). Свој став поткрепио је примерима из Вукових дела - народних умотворина и превода Новог завета (1847) где облик *шта* употребљава се с предлозима који захтевају генитив. Потврдио је то и облицима деклинације ставивши у генитиву облике *чега* и *шта* као једнаке: N. što, šta G. č-ega, šta D. č-emu A. što, šta L. č-emu, č-em I. č-im, č-ime (Maretić 1963:197).

2.2. Маретић је полазио од тога да је генитивни облик *шта* начињен према номинативу *што* по аналогији именица средњег рода: генитив именице *села* направљен је према номинативу *село*, а из генитива је облик *шта* прешао у номинатив и акузатив, „te se govori mjesto *što,* npr. *šta* je to? *šta* si vidio?“

2.3. Међутим, Маретић је сматрао да с предлозима који се слажу с акузативом треба употребљавати само облик *што*: на *што*, по *што*, у *што* итд.

* galina606@mail.ru

3. Касније о том проблему писао је М. Стевановић (1964: 279-284; 1988: 204-211) који је изнео своје мишљење како је могло доћи до настанка двојца *што* / *шта*. Слабом тачком Маретићева тумачења сматрао је третирање облика *шта* као равноправног аналога генитивног облика *чега*. Према Стевановићу, Маретићево објашњење вуче за собом (поставља) низ питања: како се облик речи једне промене (именичке заменице *што*) могао изједначити с обликом речи сасвим друкчије промене (придевске код облика *чега*)? Према њему, није довољно јасан прелаз са *што* на *шта*.

Стевановић се није сложио с тиме да су у дијалектима и књижевном језику облици *чега* и *шта* подједнако обични. С правом је писао да се данашњи стандардни језик још више удалио од своје почетне фазе и неке особине Вукова језика нестале су с одласком ранијих генерација говорника. То се добро види из упоређења истих одломака у преводу Новог завета Вука С. Караџића и преводу Светог писма Српске Православне Цркве [СПЦ 1990]. У преводу СПЦ предложне и беспредложне (без предлога) генитивне *шта*-синтагме, које употребљава Вук и које наводи Маретић, заредом су замењене обликом *чега*. Уп.: ода шта (НЗ 1847) / *од чега* (СПЦ 1990) - Дјел. 13-39; 1 Тим. 6-4; 2 Тим. 2-15.

Таква замена није случајна. Показује да *шта*-облик у генитиву са предлогом у савременом српском језику делује застарело и више није стандардан. Нова издања граматика прописују само облик *чега* у генитиву. Генитив *шта*-облика не одговара ни обновљеном тексту Светог Писма који иначе са резервом прима радикалне језичке новитете (новине).

3.1. Стевановић није могао да се сложи с Маретићем ни у питању употребе облика *што* с предлозима који имају акузативну рекцију. У том питању Маретић је такође следио Вука који у тој позицији употребљава само облик *што*. Вуков превод Новог завета, који цитира Маретић, обилује примерима те врсте. Али довољно је упоредити Вуков превод с новим преводом Светог писма СПЦ да се види неслагање - доследна замена облика *што* обликом *шта* после предлога који траже акузатив. Уп.: *ни за што* (НЗ 1847) / *ни за шта* (СПЦ 1990) – Мат.5-13; *у што* (НЗ 1847) / *у шта* (СПЦ 1990) – Мат.6-25; Лука 12-17. Посебно је занимљив аналог примера (СПЦ) који код Вука садржи обе падежне синтагме - у акузативу и генитиву. Уп:

Вуков превод	Превод СПЦ
Добро је не јести меса, и вина не пити, и оно не чинити *на што* се твој брат спотиче, или *ода шта* гори постаје или слаби (Римљ. 14-21).	Добро је не јести меса и не пити вина и не чинити оно *на шта* се брат твој спотиче или саблажњава или слаби (Римљ. 14-21).

У преводу СПЦ акузативна синтагма прилагођена је данашњој норми, док генитивна искључена уопште. На основу тога може се извести први закључак да предложне *шта*-синтагме у генитиву у стандардном језику нису издржале конкуренцију с обликом *чега* па су нестале. Нико данас неће рећи *ода шта, око шта, до шта*, него ће рећи *од чега, око чега, до чега*. Са друге стране, облик *шта* је осетно учврстио своје позиције управо у акузативу, где се употребљава и са предлогом, што потврђује цитирани текст новог превода Св. Писма (1990), литерарна дела савремених српских писаца и електронски медији:

> Од тога дана Наун се <…> *ни за шта* више није секирао (С Џун: 52); Склопивши стратешки савез са Американцима (*у шта* је урачунато и стицање права на истраживање нафтних резерви ... у Тексасу), они су обезбедили и не мала директна улагања партнера (Политика); „Понедељак? Биће то тежак дан", каже Кенеди, *на шта* му неко од особља Беле куће одговара: „То је пакао од дана, господине председниче" (Политика); ... материнство је нешто веома тешко и одговорно, *за шта* су потребни изузетни квалитети и посвећеност (Политика).

Објективности ради треба споменути и синтагме с предлогом *за*. Вук их је обилно користио у свом преводу НЗ пишући *што* и *за* одвојно, као у примеру: Боже мој! *за што* си ме оставио? (Мар. 15-34). Таквих примера, који знатно повећују број и учесталост

предложних *што*-синтагми у акузативу, у Вуковом преводу има подоста. Нови превод Св. писма (СПЦ 1990) не третира их као синтагме, него сматра их сложеницама које чине јединствену изговорну и творбену целину. Према томе, у преводу СПЦ облик *што* не замењује се обликом *шта* као у претходним примерима, него користи се други поступак: Вукове бројне акузативне синтагме преобразују се у прилог *зашто* који се пише као једна реч. Уп.: *За што* зло мислите у срцима својијем? (НЗ 1847) / *Зашто* ви зло мислите у срцима својим? (СПЦ 1990) - Мат. 9-4; Мат. 13-10; Мат. 15-2 и сл.

4. За разлику од Т. Маретића појаву облика *шта* М. Стевановић (1988: 204-211) образлаже на други, нешто сложенији начин али је генитив као полазни облик -а форме присутан и код њега. Сматрао је да се –а облик заменице *што* јавио прво уз одричне глаголе као у питању: Имате ли *што* ? – одричан одговор би био: Немамо *ништа* (*што* → *ништа*). Тај облик, према Стевановићу, био је „словенски“ генитив, омонимичан у одричном одговору падежу правог објекта. А пошто је за генитив остао једино облик *ничега*, облик словенског генитива *ништа* више није био потребан, па је нестао. Његов омоним остао је само у служби акузатива. А како је омонимија присутна у акузативу и номинативу код речи које се односе на ствари облик *ништа* постао је и обликом номинатива. Према Стевановићу, падежни облици са завршетком –а, који су се употребљавали у негацији, могли су утицати и на формирање антонимског облика супротног значења *шта*. Прелаз од облика *ништа* према *шта* чини се уверљивијим мада не искључује могућност и других тумачења узрока осамостаљења облика *шта*.

5. Свако од ова два тумачења настанка *шта*-облика има рационалне и слабије стране. Маретићево тумачење привлачи свом једноставношћу. Друго, што му се такође не може порицати, ослања се на језичку збиљу свог доба. Предложни генитив *шта*-облика у Маретићево време била је још жива појава. Штавише, Стевановић који већ осећа стилску обојеност тих облика ─ њихову застарелост и локалност ─ на крају свог чланка наводи примере из дела послератних српских писаца у којима је нашао *шта*-облике управо у генитиву са предлогом. Цитира позната имена српске књижевности друге половине XX века ─ В. Петровића и Б. Ћопића. Али изнети примери врше у тексту стилистичку улогу. Карактеришу сеоски начин приповедања и могу да се третирају као уметнички поступак.

Гледано у целини, Стевановићево тумачење ослања се на норму новијег времена. Стевановић с правом показује да се *шта*, а поготово *чеса* као облик генитива не може стављати напоредо с *чега*, како је то учинио Маретић (у складу са Вуковим језиком). И поред местимичне употребе, *шта*-облик не може се сматрати обликом генитива *данашњег* књижевног језика, ─ с правом закључује Стевановић. Није случајно да је тај облик изостављен и у новом Речнику српског језика [РМС 2007], иако претходно издање Речника [РМС 1976] још бележи *шта*-синтагму у функцији генитива са предлогом. Елиминисан је и из основног текста нове Граматике Ж. С. Станојчића [2010: 153] уз коментар у фусноти.

6. Т. Маретић и М. Стевановић су показали *како* би могло доћи до осамостаљења млађег облика *шта*, међутим с тим у вези поставља се још једно питање – *зашто* се тај облик ипак није одржао у генитиву и осталим индиректним падежима? Шта му је сметало на том путу? Примери са *шта* у генитиву, које наводи Т. Маретић, сасвим су реални и припадају видљивој (догледној) језичкој дијахронији. По нашем мишљењу, њихов нестанак је резултат оштре конкуренције основног – придевског типа деклинације који се јавља у индиректним падежима (генитиву, дативу, инструменталу, локативу) и суплетивног именичког типа који је освојио директне падеже – номинатив и акузатив. Даљи развој суплетивног низа именичке деклинације био је блокиран аутохтоним придевским типом који се већ толико “уклесао” у индиректне падеже да је спречавао сваку конкуренцију. Према томе, облик *шта* у генитиву није био системски па је временом испао.

7. У међувремену објављен је још један чланак о тој теми с једноставним насловом “што” и “шта” [Рончевић 1937:135-151]. Аутор чланка скренуо је пажњу на пропусте у опису и обради тих речи у ондашњим граматикама и речницима. Сматрао је да штокавци свуда осећају разлике у употреби тих речи. Међутим, ондашњи граматичари (за малим изузетком)

нису бележели семантичке особине тих речи или уопште заобилазили реч *шта* као да је нема. То га је подстакло на истраживање употребе тих речи код шесторице аутора, његових савременика, представника различитих штокавских крајева „да би се видело како новији писци штокавци употребљавају *што* и *шта*. Брижљиво описавши грађу, Рончевић је допунио истраживачки поступак наведеног двојца увођењем акценатског фактора и критерија намене заменице *шта* - за „(не)познате ствари". У закључку је истакнуо како је разлика између односнога *што* и упитнога *шта* није само у облику него и у акценту: односно *што* нема никад акцента (тј. атона је), а упитно *шта* увек је акцентовано. Према њему, то се може осетити само слухом (или акустичким апаратима).

Треба рећи да сама подела функција између облика *шта* / *што,* коју налазимо код Рончевића, не разликује се много од оквира првих граматика новог књижевног језика. Према Рончевичу, упитна заменица *шта* одмах се препознаје по акценту што значи да су све упитне реченице исте. Не узима у обзир статус *шта*-реченица у саставу индиректних питања. С друге стране, можда и ондашња језичка збиља још није пружила довољно доказа за ревидирање тих функција.

8. Маретићев опис деклинације облика *што* / *шта* више-мање је присутан у граматикама и речницима хрватских и српских аутора све до новијег времена ─ до осамостаљења штокавских варијаната. Све граматике су наводиле облик *шта* у генитиву, код појединих хрватских аутора облик *шта* био је присутан и у акузативу (у номинативу код свих само *што*), српски аутори у номинативу, генитиву и акузативу наводили су облик *шта* као споредан уз основни облик *што*. Међутим у уџбеницима српског (раније српскохрватског) језика за странце код српских и страних аутора предност у номинативу и раније и сада даје се облику *шта*. У српским граматикама последње деценије присутна су трагања нових решења – елиминисање облика *шта* у генитиву [Станојчић 2010: 153], раздвајање деклинације на две парадигме – за упитну заменицу *шта* и односну заменицу *што* [Клајн 2006: 8, 91].

	T. Maretić[3] (1963)	I.Brabec[2] (1954)	J.Hamm (1967)	Станојчић и др. (1989)	Ц. Јахић (2000)	И. Клајн (2006)	
N.	što, šta	što (osnova č-)	što	што (шта)	šta, što	шта?	што
G.	č-ega, šta	č-ega (čeg), šta	čeg,-a ili šta	ч-ега (чег), шта	č-eg, č-ega	чега?	чега
A.	što, šta	što	što, šta	што (шта)	šta, što	шта?	што; шта

Колебања у опису говоре о сложености изналажења задовољавајућег решења за српски стандард. Давање предности у стандардизацији само старијем облику *што* било би лако решење, али на српском (и делимично, штокавском) подручју једва ли прихватљиво, јер у упитној (неузрочној) позицији овде апсолутно доминира облик *шта*. Ми смо пошли од функција речи *што* и *шта* у служби разних врста речи како су описани у речнику МС [РМС 2007]: *што* као (I) заменица, (II) прилог и (III) везник, а *шта* као (I) заменица, (II) прилог и (III) узвична речца са унутрашњом поделом у свакој врсти речи. Та функционално-семантичка подела била је за нас tertium comparationis за анализу грађе ексцерпиране из текстова српских аутора новијег времена[1].

9. У одредницама речи *што* и *шта* [РМС 2007] забележена је њихова припадност заменицама и истакнуто је њихово учешће у творби упитне конструкције „за непознате ствари". Наш материјал потврђује ту функцију само код речи *шта.* Облик *што* у упитној функцији у директном говору нисмо нашли код српских аутора млађе генерације. Један

[1] Основни део примера узет је из антологије српске приповетке друге половине XX века М. Пантића [2005], која садржи новеле 21 аутора. Прикупљена је такође грађа из електронског издања Политике on line.

пример забележили смо у другом тому исте антологије где су заступљени аутори прве половине XX века. Можда је условљен и географским фактором:

- *Што* тражиш? – окоси се сестра.
- Нешто духана био сам оставио овдје...(И Ћип: 8).

Нема двојбе да у функцији упитне именичке заменице за *непознате* ствари, појаве и појмове у обичном заменичком питању (pronominal direct question) у савременом српском језику доминира реч *шта*. У свим приповеткама, где је присутан дијалог, нашли смо мноштво примера упитних *шта*-реченица. Међутим, када смо почели анализирати комуникативну структуру тих реченица показало се да је „семантика питања“ речи *шта* изражена је у њима различито. Понекад наглашен је сасвим други део упитне реченице што зависи од низа фактора – комуникативне намере говорника, позиције, модалности, негације итд. Уп. упитне реченице у којима се колеба јачина упитног значења заменице *шта*:

Шта је још вредело рећи? [А Тиш: 134]; *Шта*, заборављаш старе другове? [Д Ник: 158]; Да. Па *шта*? [А Исак: 87]; Шта ћемо с непријатељима радити *зими*? [Б Пек: 241]; **А** шта ћемо радити ако буде *женско*? [М Бул: 219].

У речнику МС издвојена је „узвична функција“ речи *шта* (III). У ствари ради се о реченичној функцији заменице *шта* која је присутна код функционално сличне заменице и у другим словенским језицима (СРЯ IV: 685). О реченичном својству заменице *шта* говори и мала станка коју обично чини говорник у таквом питању: *Шта*, већ срушили мост? (А Исак: 83); *Шта*, чобани га ухватили? (А Исак: 88).

10. На слабљење упитног значења заменице *шта* утиче и прелазак питања у индиректни облик. Додуше, глаголи са значењем “распитивања” упућују на интеррогативну природу тих реченица (спречавајући донекле њихово мешање са реченицама друге врсте сходне структуре):

Она ме *запита шта* ће бити с нама [М Бул: 219]; *Занимало* ме је *шта* је то [М Бул: 221]; Почесмо *да се распитујемо шта* је с њима, поготову *шта* је с њом [Ж Пав: 312]. Муж зове супругу са посла и пита је *шта* ради (Политика).

Упитна природа зависне *шта*-реченице потврђује се и на други начин, например, узастопном употребом друге упитне реченице, стављањем упитне речи *шта* у “јаку” позицију на крају реченице и сл.:

Онда сам те поново привукао, да бих утврдио *шта* се то с тобом дешава, јеси ли још ту са мном (П Угр: 186); Осећао сам да говоре о нама, али никако нисам могао схватити *шта* (М Бул: 219).

До слабљења „упитне“ семантике зависног дела долази и код индиректних питања уз одричне глаголе, као у примерима:

Нико није знао шта је мислила [А Исак: 84]; Није знао *шта* људи веле: да је човек без порока опасна особа [Д Ник: 157]; *Није имао шта* да обуче (Политика); Ипак, *није ми жао шта* сам рекла и написала (Политика).

У тим реченицама наглашеност заменице *шта* осећа се добро.

Истиче се још једна врста зависних *шта*-реченица са прикривеном негацијом. У основном делу таквих реченица употребљавају се глаголи позитивне, често “сензорне” и менталне семантике (*гледати, видети, пазити, наслутити, сетити се, знати, разумети, схватити, чекат*и). Фактор негације, неприхватљивости, одбијања произилази из контекста. Копула *шта* у таквим реченицама је посебно интонирана:

... па једно дете – *гледајући шта* се чини – склонило куку (С Џун: 52); Тек кад ти кости почну крцкати, знаћеш *шта* је шпанска чизма (А Тиш: 143); Погледајте *шта* се сада ставља на репертоар?! (Политика)

Неутрализација упитног значења зависне *шта*-реченице најјаче је изражена у постпозицији:

> ...домаћини знају *шта* највише волите (Политика); … новинарка „Њујорк тајмса" настоји да удовољи знатижељи јавности и открије *шта* се збива у источном крилу Беле куће (Политика); Чим виде Науна, <…> Симијонка се сети где је био и *шта* је урадио (С Џин: 58).

Шта-реченице ове врсте веома су сличне односним реченицама са везником *што* и анафором (*то, ово, оно, све* и сл.) у основном делу. Лако се трансформишу уз помоћ споне (копуле) *то што*. Понекад и код њих срећемо у основном делу анафор – показну заменицу *то* или другу:

> Размишљам *о томе шта* је заиста јуче могло да буде (М Виш: 421); А моја мама му је причала *све шта* сам радила (Д Мих: 273); Ја сам му испричала да сам много крала и *све шта* сам крала (Д Мих: 281); Уметност је *оно у шта* увек могу побећи (Политика); На једном од снимака 35. први човек САД разговара са саветником *о томе шта* могу да продају младим гласачима (Политика).

11. Упитни облик *што* је сасвим друге природе у односу на упитну заменицу *шта*. По учесталости узрочне употребе упитне заменице *што* управо ту функцију требало би и у речнику МС ставити под а), а не под б). Узрочна нијанса *што*-питања одмах се види у преводу на други језик и делује као сажети облик узрочног прилога *зашто*:

> „Па *што* му само Кошута отвара врата?" [С Џун: 63] – [*Почему* ему только Кошута открывает двери?]; А он ме пита *што* ме тако гледаш [Д Мих: 270] – [А он меня спрашивает, *почему* ты на меня так смотришь].

Узрочни прилог *зашто* и његов синоним *што* користе се у узастопним реченицама кад је потребно да се избегне понављање. Вишеструким понављањем једне па онда друге упитне речи, контрастном обојеношћу њихове семантике, аутор постиже стилски ефекат:

> Па *зашто* онда још и ове опсене? *Зашто* ово сунце и плаветна даљина, која као да зове да је испунимо, погледом, делом, маштом? *Зашто* је ово издајничко голицање на затегнутој осунчаној кожи, жедно миловања и игре, и та питома вода под ногама? *Што* се не смрачи небо у непрозирну претњу, *што* се не следи земља у камен стрепње, *што* не залају крици умируђих, убијаних, касапљених, да вечно испуњавају празне, мртве просторе? [А Тиш: 121].

Мешање облика *што* / *шта* у овој позицији нађе се ретко, углавном у директном питању:

> „*Шта* га жалиш?" [А Тиш: 133]; Он ме је познао и изгледао тужан и питао и *шта* ће ти те смрдљиве папуче [Д Мих: 281]; *Шта* се то вас тиче – говорио сам – што сам ја диван, и што сам срце [М Бул: 208].

С тим у вези, подсетимо на танку белешку Н. Рончевића, који сматра да је употреба *шта* у узрочноупитном значењу семантички условљена и показује „живљи, темпераментнији начин говора, док би *што*, напротив, означавало мирнији тон" [Рончевић 1937: 139].

12. Под бројем I. 2. одреднице *што* у РМС налазимо два веома активна значења – зависни однос према именицама (2а) и према показним заменицама-анафорима *то, ово, оно* и сл. (2 б). По нашем мишљењу, оба та значења требало би изнети на прво место јер по броју примера знатно надмашују сва друга (укључујући и претходно 1б). Али идемо редом за РМС. Једна од типичних и активних функција *односне* заменице *што* јесте описна карактеристика именице (у РМС - I.2 а). У тој функцији реч *што* употребљава се напоредо са заменицом

који, али за разлику од ње не мења свој облик у складу са граматичким особинама именице. Користи се обилато, али углавном у књижевности:

> Костобоља *што* се јавља пред зору (В Дес: 8); …упркос несрећи *што* их је била снашла (С Џун: 42); ...зграда пуна људи *што* пате и наносе патњу (А Тиш: 135-136); воде *што* пресецају тајгу (Д Киш: 338); свет *што* га је, некадашњи болесник, себи дочаравао (М Ков: 387); брдо *што* се претвара у планину (В Стев: 402).

У атрибутивној функцији нема мешања облика *што* / *шта*.

13. Изузетно учестала функција односне заменице *што* реализује се у оним зависним реченицама које показују зависни однос према показним заменицама то, ово, оно и сл. Реч је о анафорима основног дела сложених реченица које са заменицом *што* чине двочлану копулу – *оно што* (често), *то што*, *ово што*, као у примерима:

> Његове очи гледале су *оно што* други, можда, никад видјети неће (Б Ћоп: 28); Јер *ово што* нас сналази <…> понајмање личи на крсташки рат (В Чол: 78); ...читам *то што* је штампано српским словима (Б Ћоп: 27); Сваком *оно што* воли (А Тиш: 138).

14. Срећу се реченице ове врсте без анафора у основном делу који се лако успоставља (репродуцира), као у примерима:

> Залуди жену коју хоће ... и са њом после чини *што* [то што] му падне на ум (С Џун: 66); Зато разумем зашто је моја вредна, талентована, квалитетна колегиница, баш у вашим новинама рекла *што* [оно што] је рекла (Политика).

Управо овим реченицама сличне су реченице са везником *шта* у зависном делу који се лако трансформише у двочлану копулу *то што*:

> …али видиш ли ти *шта* [то што] се показа из тога човјека (Б Ћоп: 32); Изиђоше така времена да свак нађе свој крај и покаже *шта* [то што] умије (Б Ћоп: 32); ...нико није знао *шта* [то што] је мислила (А Исак: 84); Знам *шта* [то што] те занима (А Исак: 106); Стао је, није се мицао, као да га је Дулић позвао па сад чека *шта* [оно што] ће од њега чути (А Тиш: 145); Говорити са женом, чути *шта* [то што] се десило, да ли се збиља обистинила страхота, као што је он дубоко веровао и осећао (А Тиш: 150); Па говори *шта* [то што] има (А Тиш: 151); Били су изузетно вешти у предочавању обавештајној заједници *шта* [онога што] желе да им се сервира (Политика).

Формална и функционална блискост зависних реченица ове две врсте (због неутрализације упитног значења *шта*-реченице и њене релативизације) јесте узрок лаке узајамне промене везника, посебно код страних корисника српског језика. Истовремено грађа показује да реч *шта* често служи писцима као танко стилско обележје слободнијег понашања, језика слабије образованог света, паланачке, пучке, малограђанске средине - и то кроз дијалог или монолог ликова.

15. У настави српског језика за странце битно је показати расподелу функција између речи *шта* и *што* и тачке њихова пресецања. Реч *што* има више функција: (1) узрочно питање у директном говору; (2) узрочно питање у индиректном говору; (3) везно средство у зависној реченици при изражавању емоције (ову позицију обично бележе уџбеници за странце: Срећан сам *што* си опет овде!); (4) везно средство у одредбеној зависној реченици; (5) везно средство у објекатској зависној реченици уз анафор (*оно, то, ово*); (6) уз компаратив. Реч *шта* редовно се употребљава (1) упитна заменица за непознате ствари у директном питању; (2) упитна реч-реченица; (3) упитна заменица за непознате ствари у индиректном питању. До функционалног преклапања речи *што* / *шта* долази у објекатској реченици без израженог анафора.

ЛИТЕРАТУРА

Клајн 2006: И. Клајн, *Граматика српског језика за странце*, Београд: Завод за уџбенике.

Пантић 2005: М. Пантић, *Антологија српске приповетке друге половине XX века*, Београд: Источник.

РМС 1976: Речник српскохрватскога књижевног језика, књ. 6. - Нови Сад: Матица српска.

РМС 2007: *Речник српскога језика* [израдили М. Вујанић и др.; редиговао и уредио М. Николић]. – Нови Сад: Матица српска.

Рончевић 1937: Н. Рончевић, "ШТО" и "ШТА": *Наш језик*, V, 1937, Београд, 135-151.

Русская грамматика, т.2. Синтаксис, Москва: Изд-во Наука, 1982.

Станојчић и др. 1989: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, С. Мицић, *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања* / Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.

Станојчић 2010: Ж. С. Станојчић, *Граматика српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.

Стевановић 1964: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма),* Београд: Научно дело.

Стевановић 1988: ШТА и ШТО у савременом српскохрватском језику, у: М. Стевановић, *Студије и расправе о језику*, Ваљево: ГИРО "Милић Ракић", 204-211.

РМС 2007: *Речник српскога језика*, М. Николић (ред.), Нови Сад: Матица српска.

Brabec[2] 1954: I. Brabec i dr., *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.

Hamm J. *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*, Zagreb, 1967: Školska knjiga.

Jahić 2000: Јахић Дж. i dr. *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica: Dom štampe.

Maretić[3] 1963: T. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.

Галина Георгиевна Тяпко

СЛОВА *ШТО* И *ШТА* В СВЕТЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ГРАММАТИКИ

(Р е з ю м е)

Сербский язык унаследовал две лексические единицы *што* и *шта*, восходящие к единому этимологическому источнику и отличающиеся высокой частотностью употребления. В статье рассматриваются возможные причины лексиколизации этих форм.

На материале репрезентативных литературных и частично медийных текстов исследуются особенности употребления лексем *што* и *шта* в современном языке, выявляются сферы их поляризации и пересечения.

Установлено, что пересечение лексем *што* и *шта* вызвано формальным сходством некоторых позиций исследуемых слов. Наиболее часто эффект сходства возникает в придаточной части сложных предложений разных типов – с вопросительным местоимением *шта* в косвенном вопросе, и с относительным местоимением *што* в дополнительном придаточном предложении, когда анафорический опорный элемент основной части (то, ово, оно) опущен. Сближению этих типов придаточных предложений способствует нейтрализация (ослабление) вопросительного значения косвенного вопроса, образованного с помощью местоимения *шта*.

Ключевые слова: сербский язык, слова *што* / *шта*, придаточное предложение, функциональное пересечение